

چکیده

حقوق جزایی عمومی

جرم (پدیده مجرمانه)

مسئولیت کیفری

واکنش اجتماعی

(بر اساس قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲)

دکتر صادق سلیمی

عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه آزاد تهران مرکزی

انتشارات جاودانه

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : چکیده حقوق جزایی عمومی: جرم (پدیده مجرمانه)، مسئولیت کیفری.../

مؤلف: صادق سلیمی.
وضعیت ویراست : [ویراست ۲].

مشخصات نشر : تهران: جاودانه، جنگل، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری : ۲۸۸ ص.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۲۷۱-۴

وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
یادداشت : ویراست قبلی: تهران صدا، ۱۳۸۴.

موضوع : آیین دادرسی جزایی - - ایران
موضوع : حقوق جزا - - ایران
موضوع : قانون کیفری - - ایران
موضوع : جرم‌شناسی

رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۲ ج ۸ / ۷۷ س / ۳۸۰ / KMH
رده‌بندی دیویی : ۳۴۵/۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۳۲۵۱۲۴۴

عنوان کتاب: چکیده حقوق جزایی عمومی

مؤلف: دکتر صادق سلیمی

ناشر: انتشارات جاودانه، جنگل

ناظر فنی: امین لشکری

نوبت و سال چاپ: دوم (اول از ناشر)، ۱۳۹۲

قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۹۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۲۷۱-۴

[http:// www.junglepub.org](http://www.junglepub.org)

[email:// Info@junglepub.org](mailto:Info@junglepub.org)

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۶۱۱۵-۹-۶۶۴۸۲۸۳

۰۳۱۱-۳۲۰۵۰۶۷-۳۲۰۳۸۰۰-۹

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

فهرست مندرجات

پیشگفتار

پیشگفتار چاپ دوم

- کلیات..... ۱
- ۱- جایگاه حقوق جزایی و شاخه‌های آن..... ۳
- ۲- تاریخچه حقوق جزایی..... ۴
- ۱-۲- دوران قدیم..... ۵
- ۲-۲- دیدگاه‌های بکاربا و ظهور مکاتب..... ۷
- ۱-۲-۲- مکتب عدالت مطلق (کلاسیک)..... ۱۰
- ۲-۲-۲- مکتب نئوکلاسیک..... ۱۱
- ۳-۲-۲- مکتب تحقیقی (واقع بین‌اثباتی، پوزیتیویست)..... ۱۲
- ۴-۲-۲- مکتب تجربه‌گرا (اصالت عمل)..... ۱۳
- ۵-۲-۲- جنبش دفاع اجتماعی جدید..... ۱۴
- ۶-۲-۲- عدالت ترمیمی..... ۱۶
- ۳-۲- تاریخچه حقوق کیفری در ایران..... ۱۸
- ۳- حاکمیت قانون کیفری در مکان..... ۲۱
- ۱-۳- تعقیب جنایات در محاکم ملی..... ۲۴
- ۱-۱-۳- اصل صلاحیت سرزمینی..... ۲۵
- ۲-۱-۳- اصل صلاحیت شخصی..... ۳۰
- ۳-۱-۳- اصل صلاحیت حمایتی..... ۳۸
- ۴-۱-۳- اصل صلاحیت جهانی..... ۴۲
- ۲-۳- تشکیل یک دیوان بین‌المللی کیفری..... ۴۶
- ۱-۲-۳- پیشینه تاریخی..... ۴۶
- ۲-۲-۳- دیوان بین‌المللی کیفری..... ۴۸
- ۳-۳- همکاری بین‌المللی..... ۵۱
- ۱-۳-۳- استرداد..... ۵۲

- ۵۳ ..... ۱-۱-۳-۳- شرایط استرداد
- ۵۶ ..... ۲-۱-۳-۳- موانع استرداد
- ۵۷ ..... ۱-۲-۱-۳-۳- موانع الزامی
- ۵۸ ..... ۲-۲-۱-۳-۳- موانع اختیاری
- ۶۰ ..... ۲-۳-۳- منع محاکمه و مجازات مجدد برای جرم واحد
- ۶۱ ..... ۱-۲-۳-۲- مفهوم و پیشینه
- ۶۴ ..... ۲-۲-۳- اسناد (بین‌المللی و ملی)

بخش اول: جرم (پدیده مجرمانه) و ارکان عمومی تشکیل دهنده آن .. ۶۹

- ۶۹ ..... ۱- رکن قانونی
- ۷۶ ..... ۱-۱- عوامل توجیه کننده جرم (عوامل زایل کننده رکن قانونی)
- ۷۷ ..... ۱-۱-۱- امر قانون و امر آمر قانونی
- ۸۵ ..... ۲-۱-۱- دفاع مشروع
- ۸۶ ..... ۱-۲-۱-۱- فلسفه وجودی و مبای حقوقی دفاع مشروع
- ۸۷ ..... ۲-۲-۱-۱- موضوع دفاع مشروع
- ۸۹ ..... ۱-۲-۲-۱-۱- نفس
- ۸۹ ..... ۲-۲-۲-۱-۱- ناموس
- ۹۲ ..... ۳-۲-۲-۱-۱- عرض
- ۹۳ ..... ۴-۲-۲-۱-۱- مال
- ۹۳ ..... ۵-۲-۲-۱-۱- آزادی تن
- ۹۳ ..... ۳-۲-۱-۱- شرایط دفاع مشروع
- ۹۴ ..... ۱-۳-۲-۱-۱- فعلیت یا قریب‌الوقوع بودن حمله
- ۹۵ ..... ۲-۳-۲-۱-۱- غیرقانونی بودن حمله
- ۹۶ ..... ۳-۳-۲-۱-۱- تناسب دفاع با حمله
- ۹۸ ..... ۴-۳-۲-۱-۱- ضرورت دفاع
- ۹۹ ..... ۳-۱-۱- رضایت مجنی علیه (بزه دیده)
- ۱۰۱ ..... ۴-۱-۱- ضرورت
- ۱۰۲ ..... ۵-۱-۱- تأدیب و تنبیه

- ۱-۱-۶- حوادث ناشی از عملیات ورزشی..... ۱۰۳
- ۲-۱- طبقه‌بندی جرایم بر حسب رکن قانونی..... ۱۰۳
- ۲- رکن مادی جرم..... ۱۰۶
- ۱-۲- مصادیق رکن مادی..... ۱۰۷
- ۲-۲- مراحل تحقق رکن مادی (جرم تام و ناقص)..... ۱۰۹
- ۳-۲- طبقه‌بندی جرایم براساس رکن مادی..... ۱۱۲
- ۲-۳-۱- جرم آنی و مستمر..... ۱۱۲
- ۲-۳-۲- جرم ساده و اعتیادی..... ۱۱۳
- ۲-۳-۳- جرم ساده و مرکب..... ۱۱۴
- ۲-۳-۴- جرم مطلق و مقید..... ۱۱۴
- ۳- رکن معنوی (اخلاقی روانی)..... ۱۱۴
- طبقه‌بندی جرایم بر اساس رکن معنوی..... ۱۱۷
- بخش دوم: مسؤولیت کیفری..... ۱۲۳**
- ۱- مسؤول کیفری..... ۱۲۴
- ۱-۱- مباشر..... ۱۲۴
- ۲-۱- شرکا..... ۱۲۴
- ۳-۱- معاون..... ۱۲۷
- ۱-۳-۱- شرایط معاونت..... ۱۲۷
- ۱-۳-۱-۱- وجود یک عمل اصلی قابل مجازات..... ۱۲۷
- ۱-۳-۱-۲- وجود یک عمل مثبت..... ۱۲۸
- ۱-۳-۱-۳- وجود عنصر معنوی (روانی)..... ۱۳۱
- ۱-۳-۱-۴- تقدم یا تقارن زمانی..... ۱۳۲
- ۲-۳-۱- معاونت در ق. م. ا..... ۱۳۳
- ۴-۱- استفاده از شخص دیگر به عنوان وسیله ارتکاب جرم (سب اقوی از مباشر)..... ۱۳۶
- ۵-۱- مسؤولیت کیفری برای عمل دیگری..... ۱۳۷
- ۶-۱- اشخاص حقوقی..... ۱۳۸
- ۱-۶-۱- حقوق بین‌المللی کیفری..... ۱۳۹

- ۱۴۱ ..... ۱-۶-۲- حقوق داخلی
- ۱۴۵ ..... ۲- عوامل رافع (مانع) مسؤولیت کیفری (موارد فقدان مسؤولیت کیفری).....
- ۱۴۷ ..... ۱-۲- جنون و حالات شبیه به آن.....
- ۱۴۸ ..... ۱-۱-۲- جنون.....
- ۱۵۰ ..... ۲-۱-۲- حالات شبیه (نزدیک) به جنون.....
- ۱۵۰ ..... ۱-۲-۱- ارتکاب جرم در حال خواب طبیعی.....
- ۱۵۱ ..... ۱-۲-۲- ارتکاب جرم در خواب مصنوعی (هیپنوتیزم).....
- ۱۵۲ ..... ۱-۲-۳- ارتکاب جرم در حال مستی.....
- ۱۵۴ ..... ۲-۲- صغر (کودکی).....
- ۱۵۷ ..... ۳-۲- اجبار و اکراه.....
- ۱۵۷ ..... ۱-۳-۲- اجبار.....
- ۱۶۰ ..... ۲-۳-۲- اکراه.....
- ۱۶۲ ..... ۳-۳-۲- مقایسه اجبار و اکراه.....
- ۱۶۴ ..... ۴-۲- اضطرار.....
- ۱۶۶ ..... ۵-۲- اشتباه.....
- ۱۶۶ ..... ۱-۵-۲- اشتباه حکمی.....
- ۱۶۷ ..... ۲-۵-۲- اشتباه موضوعی.....
- ۱۷۱ ..... بخش سوم: واکنش اجتماعی.....
- ۱۷۱ ..... ۱- کلیات.....
- ۱۷۲ ..... ۱-۱- اهداف مجازات‌ها.....
- ۱۷۳ ..... ۲-۱- اصول حاکم بر مجازات‌ها.....
- ۱۷۵ ..... ۳-۱- خصوصیات (اوصاف، ویژگی‌های) مجازات‌ها.....
- ۱۷۶ ..... ۴-۱- اقدامات تأمینی و تربیتی.....
- ۱۷۷ ..... ۵-۱- ویژگی‌های اقدامات تأمینی و تربیتی.....
- ۱۷۹ ..... ۶-۱- مصادیق اصلی اقدامات تأمینی و تربیتی.....
- ۱۸۴ ..... ۷-۱- یگانگی (وحدانیت) یا دوگانگی (ثنویت) مجازات و اقدامات تأمینی.....
- ۱۸۵ ..... ۲- تقسیم‌بندی مجازات‌ها.....

- ۱-۲-۱- دسته‌بندی مجازات‌ها در قانون مجازات اسلامی ۱۸۵
- ۱-۲-۲- تقسیم‌بندی مجازات‌ها به اصلی و تکمیلی و تبعی ۱۹۰
- ۱-۲-۲-۱- مجازات اصلی ۱۹۱
- ۱-۲-۲-۲- مجازات تکمیلی ۱۹۱
- ۱-۲-۲-۳- مجازات تبعی ۱۹۶
- مقایسه مجازات تکمیلی و تبعی ۲۰۶
- ۱-۲-۳- تقسیم‌بندی مجازات‌ها از نظر موضوع مورد مجازات ۲۰۷
- ۱-۲-۳-۱- کیفرهای سالب آزادی (حبس) ۲۰۷
- ۱-۲-۳-۲- کیفرهای محدود کننده آزادی ۲۰۹
- ۱-۲-۳-۳- کیفرهای مالی ۲۱۰
- ۱-۲-۳-۴- کیفرهای محدود کننده فعالیت حرفه‌ای ۲۱۰
- ۱-۲-۳-۵- مجازات‌های جسمانی ۲۱۰
- ۱-۲-۳-۶- مجازات اشخاص حقوقی ۲۱۱
- ۳- عوامل مؤثر بر مجازات و میزان آن ۲۱۳
- ۱-۳-۱- اسباب معافیت ۲۱۴
- ۱-۳-۱-۱- عذرهای معاف‌کننده ۲۱۴
- ۱-۳-۱-۲- مصونیت‌ها ۲۱۶
- ۱-۳-۲- اسباب و عوامل تخفیف مجازات ۲۱۹
- ۱-۳-۴- عوامل تشدید مجازات‌ها ۲۲۵
- ۱-۳-۴-۱- عوامل عمومی تشدید مجازات‌ها ۲۲۵
- ۱-۳-۴-۲- تکرار جرم ۲۲۵
- ۱-۳-۴-۳- تعدد جرم ۲۲۶
- ۱-۳-۴-۲- عوامل اختصاصی تشدید مجازات‌ها (کیفیات مشدده) ۲۳۱
- ۱-۳-۵- تعویق، تعلیق، نیمه آزادی، آزادی مشروط و مجازات‌های جایگزین ۲۳۱
- ۱-۳-۵-۱- تعویق صدور حکم ۲۳۳
- ۱-۳-۵-۲- تعلیق مجازات ۲۳۷
- ۱-۳-۵-۳- آزادی مشروط ۲۴۱

- ۲۴۵..... ۳-۵-۴- نظام نیمه آزادی.....
- ۲۴۷..... ۳-۵-۵- مجازات‌های جایگزین حبس.....
- ۳-۵-۶- مقایسه و جمع‌بندی نهادهای آزادی مشروط، نیمه آزادی، تعویق، تعلیق و مجازات‌های جایگزین..... ۲۵۳
- ۳-۶-۳- اسباب سقوط (زوال) مجازات‌ها..... ۲۵۴
- ۳-۶-۱- فوت محکوم‌علیه..... ۲۵۵
- ۳-۶-۲- عفو..... ۲۵۵
- ۳-۶-۳- مرور زمان..... ۲۵۵
- ۳-۶-۴- جنون..... ۲۵۸
- ۳-۶-۵- رضایت یا گذشت شاکی در جرایم قابل گذشت..... ۲۵۹
- ۳-۶-۶- نسخ قانون، توبه و قاعده درأ..... ۲۶۰
- منابع و مآخذ..... ۲۶۳

پیشگفتار

«اختصار» و «سادگی» در گفتار و نوشتار، همواره دو اصل اساسی بوده که چه به عنوان شنونده یا خواننده اثری و چه به عنوان گوینده یا نویسنده مطلبی، اعتقادی راسخ به آن اصول داشته‌ام و از پرداختن به حواشی و مطالب غیرضروری و همچنین استعمال الفاظ و عبارات نامفهوم و سنگین، به شدت بیزار بوده و اجتناب می‌کرده‌ام. از این‌رو، در طول نزدیک به یک دهه تدریس درس حقوق جزایی عمومی، همواره تلاش کردم تا مطالب را به زبانی ساده و بصورت خلاصه بیان کنم که خوشبختانه این شیوه (ساده و خلاصه‌گویی) مورد استقبال دانشجویان قرار گرفت. با بیان ساده مطالب و تشویق دانشجویان به شرکت در مباحث و استقبال آنان، سوالات و نقطه‌نظراتی در طول نیمسال‌های مختلف مطرح شد که برای خود اینجانب نیز تازگی داشت. هرچند نتایج این بحث‌ها به عنوان ثمره و اندوخته علمی اینجانب در نیمسال‌های بعدی مورد استفاده قرار می‌گرفت، لیکن مکتوب و مدون نبود. به این جهت، دانشجویان اغلب مرا تشویق به تدوین این مطالب در یک مجلد و به همین شیوه مختصر و ساده می‌نمودند. با اینحال، با وجود کتاب‌های متعدد در این زمینه، رغبتی به این کار نداشتم؛ لیکن نهایتاً به دلایل ذکر‌نصمیم به تدوین و انتشار این کتاب گرفتم؛ اولاً کتب چاپ شده اغلب بسیار مفصل و دوجلدی می‌باشند، ثانیاً طرز بیان مطالب با توجه به شیوه پژوهش، اختلاف نظرات و استدلال‌های متفاوت باهم تفاوت‌های شکلی و محتوایی دارند، ثالثاً تقسیم‌بندی و مندرجات این کتب - حتی کتابی که استفانی و سایرین به فرانسه نوشته‌اند و به زبان فارسی ترجمه شده است - شباهت بسیار زیادی باهم دارند و در این کتاب‌ها به نقد و تحلیل قوانین جاری ایران کمتر پرداخته شده است. بنابراین، تصمیم گرفتم مباحث حقوق جزایی عمومی را به شیوه‌ای متفاوت، یعنی به همان سبک تدریس خود - خلاصه، ساده، تحلیلی، انتقادی و کاربردی - تدوین و منتشر کنم. از سوی دیگر، مطالبی که به خاطر تازگی خود یا به دلیل دیگری، در سایر کتاب‌ها کمتر مورد بحث واقع شده‌اند (از قبیل حاکمیت قانون در مکان، مجازات‌های تبعی، دفاع مشروع و...) در این کتاب به صورت مفصل‌تری مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از این حیث، کسی که کلیه کتب حقوق جزایی عمومی را مطالعه کرده باشد، با مطالعه این کتاب مطالب جدیدی را ملاحظه خواهد نمود.

برای این که کتاب جنبه عملی و کاربردی داشته باشد، علاوه بر تئوری‌های حقوقی و قوانین، به رویه قضایی نیز توجه خاصی شده است. آراء وحدت رویه و نظرات اداره حقوقی، در مباحث مرتبط مطرح شده‌اند. نظرات اداره حقوقی، اگرچه الزام‌آور نیستند، از این جهت اهمیت دارند که پاسخ‌های یک گروه واجد تجربه‌های ارزشمند عملی و تحصیلات دانشگاهی به سؤالات کاربردی قضات در مقام اجرای قانون می‌باشند و اغلب قضات از این نظریه‌ها تبعیت می‌کنند. استفاده از این نظرات به معنی تبعیت محض از آن نبوده؛ بلکه هر جا که به نظر نویسنده نظری، رأیی و حتی قانونی ایراد داشته، به صراحت مورد نقد قرار گرفته است. بدیهی است که نقد نظرات اساتید و نویسندگان پیش‌کسوت و پدیدآورندگان آثار، آراء و قوانین، صرفاً به منظور ارتقاء کیفی مسائل حقوقی و اجرای بهتر عدالت بوده و مطلقاً کم‌ارزش جلوه دادن آثار این بزرگواران، مدنظر نبوده است. نویسنده یقین دارد که کتاب حاضر - خصوصاً با توجه به ماهیت و شیوه متفاوت و بدیع خود - خالی از ایراد نیست و از کلیه صاحب‌نظرانی که مطالب را نقد و ایرادات را به نویسنده گوشزد کنند، ممنون خواهد بود.

در خاتمه لازم می‌دانم از استاد، همکار و دوست بزرگوارم جناب آقای دکتر علی‌حسین نجفی‌ابرنندآبادی که قسمتی از این کتاب را مطالعه و طبق معمول رهنمودهای ارزنده‌ای ارائه فرمودند، صمیمانه سپاسگزاری کنم. همچنین از زحمات بی‌شائبه مسؤولین محترم انتشارات تهران صدا و در رأس آن دوست عزیزم جناب آقای علیرضا میرزاخانی که به نحو شایسته و سریع اقدام به چاپ و نشر این اثر کردند، تقدیر و تشکر می‌کنم.

صادق سلیمی

بهار ۱۳۸۴

پیشگفتار چاپ دوم

چاپ اول این اثر که به همت انتشارات تهران صدا به زیور طبع آراسته شد، گرچه با استقبال خوانندگان محترم خصوصاً از جهت اختصار و کاربردی بودن قرار گرفت، ولی به جهت عدم پخش مناسب با انتقاداتی مواجه شد. لذا چاپ دوم این کتاب به انتشارات جنگل - که گسترده‌ترین نشر و پخش کشور را در زمینه کتب حقوقی به خود اختصاص داده است - واگذار گردید.

شاید بارزترین وجه تمایز این کتاب از سایر کتاب‌های حقوق جزایی، جنبه‌های انتقادی آن نسبت به قوانین بوده است. هم‌زمان با شروع به تجدیدنظر و تجدید چاپ این کتاب، قانون مجازات اسلامی در زمستان ۱۳۹۰ به تصویب مجلس شورای اسلامی و تأیید شورای نگهبان رسید. ولی ظاهراً به جهت برخی ایرادات جزئی، این مصوبه به جای انتشار در روزنامه رسمی، به مجلس برگشت که خود این امر موجب تأخیر بیش از یک ساله در انتشار قانون و تجدید چاپ این کتاب گردید و نهایتاً در خرداد ۱۳۹۲ منتشر و لازم‌الاجرا گردید. آنچه با مطالعه این قانون جلب توجه می‌کند، اصلاحات اساسی متعددی است که همسو با انتقادات مطرح شده در چاپ اول این کتاب اعمال گردیده است. این امر از یکسو، مایه دلگرمی است که انتقادات سازنده مورد توجه قانون‌گذار قرار می‌گیرد و از سوی دیگر، مسؤولیت نویسنده را در دقت نظر به قوانین و نوشته‌های خود دو چندان می‌کند.

به هر حال تصویب قانون جدید ضرورت بازنگری کامل در این کتاب را ایجاب نمود و مطالب بر اساس قانون جدید تحریر گردید. در چاپ اول کتاب به مباحث حقوق کیفری بین‌المللی نیز به اختصار پرداخته شده بود که مورد انتقاد دانشجویان تحصیلات تکمیلی بود؛ سعی شده است این نقیصه در حد بضاعت علمی نویسنده برطرف شود.

لازم است از استادام جناب دکتر علی آزمایش که پس از چاپ اول این اثر به درخواست اینجانب آن را مطالعه و ضمن ارائه رهنمودهای ارزنده، مطالب کتاب و نحوه نگارش آن را تأیید و مرا به ادامه این راه تشویق کردند تشکر ویژه داشته باشم. همچنین از دست‌اندرکاران انتشارات جنگل و تمامی کسانی که مرا در تدوین و چاپ و نشر این اثر یاری کردند تشکر و قدردانی می‌کنم.

امیدوارم همچنان توفیق برخورداری از رهنمودهای دلسوزانه خوانندگان محترم را داشته

باشم.

صادق سلیمی

تابستان ۱۳۹۲ خورشیدی

www.ketab.ir